

УДК 37.011.3:372.461

Г. А. МАРИКІВСЬКА

кандидат педагогічних наук

Харківський національний економічний університет ім. Семе́на Кузне́ця

СТВОРЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ВНЗ

У статті доведено необхідність якісної підготовки іноземних студентів, ефективність якої залежить від їх мовної підготовки, що, в свою чергу, залежить від умов навчально-виховного процесу. Зазначено, що створення таких умов є необхідною передумовою формування комунікативної компетентності іноземних студентів у науковій, суспільно-політичній, соціально-культурній і побутовій сферах. Визначено педагогічні умови формування мовленнєвої культури іноземних студентів у ВНЗ: створення відповідного культурного мовленнєвого середовища; залучення учнів до різних видів діяльності з метою організації системної роботи з оволодіння ними впорядкованою сукупністю нормативних мовленнєвих засобів; використання інтерактивних методів навчання.

Ключові слова: педагогічні умови, мовленнєва культура, культурне мовленнєве середовище, нормативні мовленнєві засоби, інтерактивні методи навчання.

У зв'язку з інтеграцією українського суспільства до світового та європейського соціально-економічного, культурного й інформаційного простору наша країна перебуває в центрі уваги світової спільноти. Це зумовлено розширенням міжнародних зв'язків, посиленням авторитету нашої держави й зобов'язує ВНЗ готувати високоосвічених культурних людей, здатних до ефективної комунікативної взаємодії, до стрімких соціальних змін. Це стосується не тільки студентів, що навчаються в Україні, а й іноземних студентів. Більше того, проблема підготовки іноземних студентів набуває особливого значення.

Ефективність процесу навчання іноземних студентів у ВНЗ залежить від їх мовної підготовки, яка передбачає формування їх комунікативної компетентності в науковій, суспільно-політичній, соціально-культурній і побутовій сферах. Формування такої компетентності залежить від умов навчально-виховного процесу. Все це доводить актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті полягає у визначенні педагогічних умов формування мовленнєвої культури іноземних студентів у ВНЗ.

Відповідно до мети, поставлено такі завдання: з'ясувати сутність поняття "педагогічні умови", проаналізувати педагогічні умови формування мовленнєвої культури іноземних студентів у ВНЗ.

Для ефективного формування мовленнєвої культури іноземних студентів у вищих навчальних закладах важливо визначити й обґрунтувати відповідні педагогічні умови. Як встановлено, під педагогічними умовами науковці розуміють зовнішні обставини, що забезпечують істотний вплив на

перебіг педагогічного процесу, тією чи іншою мірою свідомо сконструйованого педагогом, та передбачають досягнення певного результату (М. Боритко); певну обставину чи обстановку, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості (Л. Карпенко); особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості (Г. Голубова); обставини, які зумовлюють певний напрям розвитку педагогічного процесу; сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності (Є. Хриков); те, на тлі чого здійснюється діяльність особистості (О. Амацьєва).

З урахуванням різних поглядів визначено, що під педагогічними умовами формування мовленнєвої культури іноземних студентів розуміють деякі обставини, суб'єктивні й об'єктивні вимоги, передумови, реалізація яких сприяє досягненню поставленої мети – ефективному формуванню мовленнєвої культури іноземних студентів у ВНЗ.

Зазначимо, що під час визначення й теоретичного обґрунтування вищевказаних педагогічних умов у нагоді стали наукові висновки таких фахівців із проблеми мовлення, як В. Барковський, А. Богуш, В. Будянська, Т. Гончар, Н. Дика, К. Климова, Є. Полатай, О. Рембач, О. Уваркіна та ін. Як з'ясовано, багато вчених процес виховання особистості, в тому числі процес формування мовленнєвої культури особистості, пов'язують із створенням відповідного зовнішнього середовища.

Як зазначено в науковій і довідковій літературі, середовище – це сукупність природних і соціальних умов, навколишня дійсність, у якій відбувається життєдіяльність людського суспільства та його окремих членів, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов [10; 11; 13; 14; 16; 17]. У свою чергу, педагогічне (навчально-виховне) середовище цілеспрямовано створюється педагогами для досягнення тих чи інших цілей.

За висновками дослідників, важливою складовою зовнішнього середовища є мовленнєве середовище. У цьому плані А. Богуш цілком слушно зазначає, що кожна особа взаємодіє з різними людьми, мовлення яких може бути літературно правильним або мати різні відхилення від літературних норм, із наявністю місцевих говірок, діалектизмів, жаргонізмів чи бути взагалі суржиковим. Очевидно, що в другому випадку відбувається негативний вплив на формування мовленнєвої культури особистості. Тому А. Богуш пропонує забезпечувати відповідний педагогічно-мовленнєвий супровід розвитку й формування культури мовлення дітей у різних видах діяльності й у різних типах мовленнєвого середовища. Під мовленнєвим середовищем автор розуміє “сукупність сімейних, побутових, соціально-педагогічних неорганізованих і цілеспрямованих умов спілкування” [3, с. 45–46].

У своїй науковій праці А. Богуш також наголошує, що ефективний вплив мовленнєвого середовища на особистість та її мовлення буде відбуватися тільки за наявності розвивального характеру цього середовища. Вона уточнює, що розвивальне мовленнєве середовище – це “потенційні мо-

жливості позитивного впливу різноманітних факторів у їх взаємодії на мовленнєвий розвиток особистості й формування мовленнєвої особистості”.

Як підсумовує А. Богуш, у будь-якому з визначених типів мовленнєвого середовища педагог зможе досягти позитивних результатів у навчанні молоді людини рідної мови й розвитку її мовлення, якщо він забезпечить дієвий мовленнєво-педагогічний супровід, який передбачає ефективну мовленнєву взаємодію всіх учасників спілкування [3, с. 46–47]. При цьому під мовленнєво-педагогічним супроводом автор розуміє “створення психолого-педагогічних умов для взаємодії мовців у процесі спілкування у відповідному мовленнєвому середовищі, яке відбувається на емоційно-позитивному тлі взаємодовіри, взаєморозуміння, що забезпечує ефективний розвиток мовлення й навчання” особистості рідної мови [3, с. 47].

Можна підсумувати: процес формування мовленнєвої культури особистості пов’язаний зі створенням відповідного мовленнєвого середовища, що оточує людину, в якому відбувається спілкування. Уточнимо, що кожен учень, з одного боку, взаємодіє з природним мовним середовищем, вплив якого на особистість має стихійний, а тому неоднозначний характер. З іншого боку, учні певну частину часу перебувають у штучному (навчально-виховному) мовленнєвому середовищі як сукупності різних модельованих педагогом ситуацій спілкування. Ці ситуації мають мотивувати учнів до активної комунікативної діяльності та спонукати їх до правильного, оптимального використання різних вербальних і невербальних засобів спілкування. А тому саме таке штучне мовленнєве середовище є необхідною передумовою успішного формування в учнівської молоді мовленнєвої культури.

Отже, для успішного формування в іноземних студентів цієї культури у вищому навчальному закладі необхідно створити відповідне мовленнєве середовище. Спілкуючись у межах такого середовища з іншими людьми, іноземні студенти зможуть усвідомлено сприймати гідні наслідування зразки мовлення викладачів та інших студентів, оптимально використовувати різні вербальні та невербальні засоби.

Як уважає К. Крутій, для позначення такого сприятливого для формування мовленнєвої культури особистості середовища правомірно вживати термін “культурне мовленнєве середовище”, під яким автор розуміє “сукупність корисного особистого й колективного спільного мовленнєвого досвіду, що зберігається й передається з покоління в покоління, а також речових структур і залежностей, шляхом яких реалізується діяльність і мовленнєва поведінка індивіда” [8, с. 112].

Отже, першою умовою формування мовленнєвої культури іноземних студентів є створення культурного мовленнєвого середовища у ВНЗ.

Як наголошено в науковій літературі, однією з аксіом теорії спілкування є нормативність мовлення, що пов’язана з необхідністю дотримання в комунікативному процесі правил мовної поведінки, тобто конкретних приписів, що визначають, як треба поводитися в тій чи іншій ситуації. Ці правила можна також сприймати як інтеріоризовані засоби соціального

контролю спілкування, що мають певну культурну визначеність і відрізняються етнокультурною варіативністю поведінки. Отже, нормативність мовлення пов'язана з необхідністю дотримання встановлених правил цієї поведінки та виражається, насамперед, у факті обов'язкового соціального контролю за перебігом та результатами комунікативного акту.

Важливу роль у забезпеченні нормативності мовлення відіграють також норми спілкування, тобто принципи, які вважають правильними (допустимими) у межах тієї чи іншої культури, що мають поділитися всіма її представниками [2, с. 14].

Науковці Е. Гофман, Т. А. Ван Дейк та інші також зазначають, що комунікативні ситуації регламентуються значною кількістю різних правил спілкування, яких важливо дотримуватися для забезпечення успішності взаємодії. Учені зауважують, що деякі правила можуть бути достатньо жорсткими для виконання, інші – мати форму рекомендацій, які визначають тільки найбільш бажаний варіант дій. Очевидно, що в другому випадку формальні соціолінгвістичні правила позбавлені характеру чіткого алгоритму, а замість цього набувають характеру варіативності чи навіть зручних (доцільних) поведінкових стратегій, що мають когнітивну природу. Урахування цих правил і стратегій допомагає кожному промовцю значною мірою підвищити якість і неформального, і ділового спілкування [4; 18].

Ураховуючи роль мовленнєвих правил і поведінкових стратегій, М. Кіскіна підсумовує, що правила мовної поведінки становлять значну частину комунікативного досвіду кожної людини. А тому їх треба сприймати як дієвий фактор, який визначає зміст і структуру мовної комунікації [6, с. 18].

Науковці Н. Лебедева, М. Кіскіна та інші також наголошують, що сферою реалізації сучасних мовленнєвих норм і правил є конкретні ситуації спілкування між людьми. Ці ситуації автори сприймають як особливий тип, зразок соціальної взаємодії, що є звичним для членів певної культурної спільноти. У свою чергу, зазначені норми та правила дослідниці класифікують як фактори успішності ситуації спілкування. А тому вони пропонують обов'язково враховувати їх людині поряд з такими важливими аспектами комунікації, як: визначені цілі взаємодії, ролі, репертуари учасників комунікативного процесу, наслідки обраних варіантів поведінки чи концепцій (уявлення про себе та інших), характеристика мовленнєвого середовища, особливості мови й мовлення промовця, існуючі бар'єри спілкування та можливості їх подолання [6; 9].

Отже, основними теоретичними засадами процесу формування мовленнєвої культури іноземних студентів є необхідність осмислення ними основних мовних норм і мовленнєвих правил, засвоєння знань про функціональні стилі літературного мовлення, усвідомлення взаємозв'язків усіх складових системи мови, структури мовлення та невербальних структур. Очевидно, що результативність зазначеного процесу значною мірою залежить від активності самих учнів, які мають докладати інтенсивних зусиль для засвоєння впорядкованої сукупності нормативних мовленнєвих засобів.

Одним з ефективних шляхів вирішення цієї проблеми є забезпечення опанування нормативних мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування.

М. Пентилюк вважає, що для розвитку й удосконалення мовленнєвої культури варто підбирати сукупність вправ і завдань різних видів: фонетичних, лексичних, граматичних, стилістичних.

Отже, викладачі в процесі організації занять у ВНЗ мають вирішувати в процесі педагогічної взаємодії зі студентами-іноземцями загальні для всієї групи освітні завдання, а також сприяти вдосконаленню мовленнєвої культури студентів.

На нашу думку, більш повне використання педагогічних можливостей в окресленому напрямі передбачає позааудиторна робота у ВНЗ.

Як зазначено в науковій літературі, позааудиторна навчально-виховна робота, порівняно з аудиторною, має більш нерегламентований характер, оскільки вона жорстко не обмежена часовими, організаційними та змістовими вимогами. А тому в процесі її здійснення викладач може керуватися, насамперед, суспільною потребою у формуванні мовленнєвої культури студентів та індивідуальними потребами, інтересами самих студентів. Крім того, важливо зазначити, що в позааудиторній діяльності провідну роль відіграють самі студенти, що створює позитивні передумови для найбільш повного виявлення ними засвоєних мовленнєвих знань і вмінь, самостійності, ініціативності, а також творчого мислення.

Л. Кондрашова також зауважує на тому, що в позааудиторній діяльності можна застосовувати більш широкий арсенал методів, форм, технологій навчання й виховання учнівської молоді, створюючи сприятливі передумови для активізації самостійної роботи учнів, залучати їх до розв'язання різних проблемних ситуацій, що сприяють вирішенню поставлених педагогічних завдань, активізують розвиток в особистості соціально значущих умінь, особистісних якостей шляхом залучення до різних видів практичної діяльності [7, с. 13].

На важливу роль позааудиторної діяльності в процесі формування мовної особистості вказує С. Караман. За висновками автора, така діяльність сприяє поглибленню філологічних знань учнів, розвиває їх мовленнєві вміння та творче мислення [5, с. 45].

Варто також зазначити, що система позааудиторної діяльності включає різні її види. Зокрема, найбільший педагогічний ефект щодо формування мовленнєвої культури студентів спостерігають у разі, коли простежується тісний взаємозв'язок між "суто" виховною позааудиторною діяльністю творчого характеру та іншими її видами: навчальною, навчально-дослідницькою й науково-дослідницькою [15, с. 74].

Отже, другою педагогічною умовою формування мовленнєвої культури іноземних студентів у вишах є залучення їх до різних видів діяльності з метою організації системної роботи з оволодіння ними впорядкованою сукупністю нормативних мовленнєвих засобів.

Як зазначено в науковій літературі, багато учнів, які засвоїли лінгвістичний матеріал, відчувають певні труднощі під час реалізації мовленнєвої практики. А тому в процесі педагогічної взаємодії важливо забезпечити не тільки оволодіння іноземними студентами теоретичними основами мовленнєвої культури, а й навчити їх орієнтуватися в конкретних мовленнєвих ситуаціях, добирати індивідуальні, адекватні мовні засоби, правильно застосовувати невербальні мовні засоби (жести, міміку тощо) [1]. Це передбачає застосування різних активних та інтерактивних методів навчання.

Інтерактивні методи – це методи, що використовують під час комунікативно-ділового (інтерактивного) навчання. Підґрунтям такого навчання є активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою активного спілкування: учня з учнем, учня з групою учнів, учня з викладачем, викладача з представником групи, викладача з групою учнів, викладача з усією групою. Сутність такого навчання полягає в тому, що навчальний процес організується на засадах постійної активної взаємодії всіх членів групи. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де студент і викладач рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють. Викладач виступає як організатор процесу навчання, консультант. Необхідними умовами інтерактивного навчання є чіткий план дій і конкретні завдання для його учасників. Результати навчання досягаються через взаємні зусилля учасників процесу навчання, за умов чіткої організації процесу навчання.

На роль інтерактивних методів навчання з метою інтенсифікації й оптимізації навчально-виховного процесу вказують автори [12]. На їх думку, ці методи дають змогу полегшити процес засвоєння програмового матеріалу; активізувати навчальну діяльність; формувати навички аналізу навчальної інформації, творчого підходу до засвоєння навчального матеріалу; формулювати власну думку, правильно її висловлювати, додавати свою думку, аргументувати й дискутувати; моделювати різні ситуації й збагачувати власний соціальний досвід через залучення до різних життєвих ситуацій; учитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку, прагнути до діалогу; налагоджувати конструктивні стосунки в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, шукати компроміси; знаходити раціональні шляхи вирішення проблем, формувати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт. Крім того, на думку авторів, використання інтерактивних методів навчання дає можливість реалізувати ідею співпраці тих, хто навчає, і тих, хто навчається, вчить їх конструктивно взаємодіяти, сприяє оздоровленню психологічного клімату на заняттях, створює доброзичливу атмосферу, підвищує мотивацію до навчання.

Отже, третьою педагогічною умовою формування мовленнєвої культури іноземних студентів є використання інтерактивних методів навчання.

Висновки. Ураховуючи все вищезазначене, можна зробити висновки, що педагогічними умовами формування мовленнєвої культури іноземних

студентів є такі: створення у ВНЗ культурного мовленнєвого середовища; залучення студентів до різних видів діяльності з метою організації системної роботи з оволодіння ними впорядкованою сукупністю нормативних мовленнєвих засобів; використання інтерактивних методів навчання.

Список використаної літератури

1. Андрієць О. М. Розвиток ситуативного мовлення старшокласників засобами наукового дискурсу. *Педагогічний альманах* : зб. наук. пр. Херсон, 2012. Вип. 15. С. 70–74.
2. Білецький В. Мова як чинник консолідації українського суспільства в націю. *Слово і час*. 1998. № 12. С. 81–86.
3. Богуш А. М. Педагогічно-мовленнєвий супровід розвитку дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Бердянськ, 2010. № 1. С. 42–47.
4. Дейк Т. А. Ван. Язык. Познание. Коммуникация / сост. В. В. Петрова ; под ред. В. И. Герасимова ; пер. с англ. Москва, 1989. 312 с.
5. Караман С. О. Позакласна робота з української мови. *Українська мова і література в загальноосвітніх школах*. 2004. № 9. С. 45–47.
6. Кискина М. В. Правила речевого поведения как детерминанта диалогового дискурса. *Вестник МГОУ. Серия "Лингвистика"*. Москва, 2009. № 3. С. 13–18.
7. Кондрашова Л. В. Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте. Киев ; Одесса, 1988. 160 с.
8. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2-х ч. Запоріжжя, 2009. Ч. I. 320 с.
9. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. Москва, 1999. 224 с.
10. Мануйлов Ю. С. Соотношение понятий пространство и среда в контексте управленческой практики. URL: <http://new.niro.nnov.ru/?id=1971>.
11. Менг Т. В. Педагогические условия построения образовательной среды вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Санкт-Петербург, 1999. 170 с.
12. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк; М. І. Пентилюк, С. О. Караман та ін. Київ, 2009. 400 с.
13. Нефёдова М. С. Психологические условия школьной образовательной среды. Психолого-педагогическое сопровождение образовательного процесса. URL: <http://www.egpu.ru/lib/elib/Data/Content/128253450068125000/Default.aspx>.
14. Новикова Л. И. Школа и среда. Москва, 1985. 80 с.
15. Петриченко Л. О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2007. 236 с.
16. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры. *Новые ценности образования: культурные модели школ*. 1997. Вып. 7. С. 177–184.
17. Черник Б. П. Эффективное участие в образовательных выставках : науч.-практ. пособие / ред. А. Д. Копытова. Новосибирск, 2001. 199 с.
18. Goffman E. *Intercultural Ritual*. New York, 1971. 521 p.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017.

Марикивская Г. А. Создание педагогических условий формирования речевой культуры иностранных студентов в ВУЗе

В статье доказана необходимость качественной подготовки иностранных студентов, эффективность которой зависит от их языковой подготовки, что, в свою очередь, зависит от условий учебно-воспитательного процесса. Указано, что создание таких условий является необходимым для формирования коммуникативной компетентности иностранных студентов в научной, общественно-политической, социально-

культурной и бытовой сферах. Определены педагогические условия формирования языковой культуры иностранных студентов в ВУЗе: создание соответствующей культурной языковой среды; вовлечение учеников в разные виды деятельности с целью организации системной работы по овладению ими упорядоченной совокупностью нормативных языковых средств; использование интерактивных методов обучения.

Ключевые слова: педагогические условия, речевая культура, культурная речевая среда, нормативные речевые средства, интерактивные методы обучения.

Marykivska G. Creation of Pedagogical Conditions for the Formation of the Speech Culture of Foreign Students in the University

The article proves the necessity of qualitative preparation of foreign students, the effectiveness of which depends on their language training, which in turn depends on the conditions of the educational process. The creation of such conditions is necessary for the formation of communicative competence of foreign students in the scientific, socio-political, socio-cultural and everyday spheres. Pedagogical conditions for the formation of the language culture of foreign students in the university are determined: the creation of an appropriate cultural language environment; involvement of students in different types of activities with an aim of organizing systematic work on mastering an ordered set of normative linguistic means; the use of interactive teaching methods.

Creation of a cultural speech environment is the main condition for the formation of the speech culture of foreign students. This presupposes the creation of an artificial speech environment as a set of different situations simulated by the teacher. These situations should motivate students to actively engage in speech activity and encourage them to make correct and optimal use of various verbal and non-verbal means of communication.

The second pedagogical condition for the formation of the speech culture of foreign students is their involvement in various types of speech activity. The purpose of these activities – to provide normative speech activity of students. To do this, teacher must carefully select a set of exercises and assignments of different types: phonetic, lexical, grammatical and stylistic; involve students in various activities: educational, training, researching.

The third condition for the formation of foreign students' speech culture is the use of interactive teaching methods. The purpose of using such methods – activation of cognitive activity of students, creating conditions of permanent active communication of students.

Key words: pedagogical conditions, speech culture, cultural speech environment, normative speech tools, interactive teaching methods.